

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 34 (2009)

Γιώργος Κρητικός, Έθνος και χώρος. Προσεγγίσεις στην ιστορική γεωγραφία της σύγχρονης Ευρώπης, εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα 2008, 439 σελ.

Θεόδωρος Ιωσηφίδης

doi: [10.12681/hpsa.14491](https://doi.org/10.12681/hpsa.14491)

Copyright © 2017, Θεόδωρος Ιωσηφίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ιωσηφίδης Θ. (2017). Γιώργος Κρητικός, Έθνος και χώρος. Προσεγγίσεις στην ιστορική γεωγραφία της σύγχρονης Ευρώπης, εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα 2008, 439 σελ. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 34, 151-154. <https://doi.org/10.12681/hpsa.14491>

ριέχεται στο εξώφυλλο του βιβλίου. Δεν γνωρίζουμε τι τελικά απέγιναν τα παλιά παπούτσια του κοριτσιού της φωτογραφίας ούτε πόσο άνετα βρήκε τα καινούργια. Όσοι όμως ενδιαφέρονται να παρακολουθήσουν τα βήματά της, θα βρουν στο βιβλίο των δύο καταξιωμένων ιστορικών ένα σημαντικό, ψυχραιμο και αξιόπιστο οδηγό.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΛΙΒΑΝΙΟΣ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΡΗΤΙΚΟΣ, *Έθνος και Χώρος. Προσεγγίσεις στην Ιστορική Γεωγραφία της σύγχρονης Ευρώπης*, εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα 2008, 439 σελ.

Το βιβλίο του Γιώργου Κρητικού με τίτλο *Έθνος και Χώρος. Προσεγγίσεις στην Ιστορική Γεωγραφία της σύγχρονης Ευρώπης* αποτελεί μια εξαιρετικά σημαντική προσπάθεια εμπλουτισμού της ελληνικής βιβλιογραφίας για κρίσιμα ζητήματα ιστορικής και πολιτισμικής γεωγραφίας της Ευρώπης. Τα θέματα που πραγματεύεται σχετίζονται με τους τρόπους κατασκευής και σχηματισμού των εθνών (εθνών-κρατών και εθνικών ταυτοτήτων) στον ευρωπαϊκό χώρο καθώς και των ποικίλων –και πολλές φορές αλληλοσυνδεόμενων– ιστορικών, κοινωνικο-πολιτικών και πολιτισμικών τους προϋποθέσεων και διαστάσεων. Καθώς όλα τα παραπάνω γίνονται αντικείμενο διαπραγμάτευσης μέσα από την, εγγενή άλλωστε, σχέση τους με το χωρικό/γεωγραφικό επίπεδο, αναδεικνύοντας τους πολλαπλούς τρόπους συγκρότησης και μετασχηματισμού των εθνών, το βιβλίο εντάσσεται πλήρως στο επιστημονικό αντικείμενο της ιστορικής (και της πολιτισμικής) γεωγραφίας, αναπτύσσοντας και εμπλουτίζοντας τη συζήτηση για τις σχέσεις του χώρου με το έθνος.

Το βιβλίο αποτελείται από επτά κεφάλαια καθένα από τα οποία καταπιάνεται με διαφορετικές διαστάσεις των χωρικών, πολιτισμικών και πολιτικών πλευρών της συγκρότησης και μετασχηματισμού των εθνών στην Ευρώπη. Η δομή αυτή παρουσιάζει δύο πλεονεκτήματα: το πρώτο είναι ότι τα διάφορα κεφάλαια (καθώς και τα υποκεφάλαια του πέμπτου κεφαλαίου) μπορούν να αναγνωστούν και να μελετηθούν αυτόνομα καθώς εξειδικεύονται σε μία κάθε φορά διάσταση του υπό μελέτη ζητήματος· το δεύτερο είναι ότι η σχετική αυτονομία των επιμέρους κεφαλαίων δεν αποκλείει αλλά αντίθετα ενισχύει και αναδεικνύει τις σχέσεις και τις συσχετίσεις μεταξύ διαφορετικών επιπέδων, διαστάσεων και διαδικασιών.

Στο πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου με τίτλο «Έθνος και χώρος στην ιστορική γεωγραφία της Ευρώπης», ο συγγραφέας οριοθετεί αρχικά την επιστημονική περιοχή στην οποία εντάσσεται η μελέτη, δηλαδή την ιστορική γεωγραφία, μέσα από τους μετασχηματισμούς και τις μεταλλαγές της λόγω της συνύπαρξης και σύγκρουσης διαφορετικών σχολών σκέψης και παραδειγμάτων. Η υιοθέτηση μιας ξεκάθαρης θεωρητικής θέσης (κριτική προσέγγιση) είναι ένα ακόμη πλεονέκτημα του βιβλίου καθώς αποφεύγεται έτσι τόσο ο «επιστημονισμός/αντικειμενισμός» όσο και ο μεταμοντέρνος σχετικισμός. Η προσέγγιση αυτή, η οποία προσφέρεται ιδιαίτερα για τη διερεύνηση ζητημάτων αναστοχαστικής και κριτικής αναθεώρησης παγιωμένων και κυρίαρχων αντιλήψεων και προτύπων σκέψης, δικαιώνεται στα επόμενα κεφάλαια, το περιεχόμενο των οποίων αναδεικνύει την εξαιρετικά ισχυρή εξηγητική της δύναμη σε σύγκριση με εναλλακτικές θεωρήσεις και ερμηνείες. Στο πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου περιλαμβάνεται επίσης και μια σχετικά συνοπτική και εύληπτη οριοθέτηση των διαφορετικών σχολών σκέψης για το έθνος και τον εθνικισμό με έμφαση στην ουσιοκρατική, τη μοντερνιστική και την αρχεγονική σχολή.

Το δεύτερο κεφάλαιο έχει τίτλο «Ιμπεριαλιστική επέκταση των εθνών και έλεγχος του χώρου». Αφορά ζητήματα που σχετίζονται με τον ανταγωνισμό μεταξύ των νέων παγιωμένων εθνών-κρατών ο οποίος είχε κυρίως χαρακτήρα επέκτασης και ελέγχου γεωγραφικών περιοχών από τις διαφορετικές ιμπεριαλιστικές δυνάμεις. Μάλιστα, ο χωρικός αυτός ανταγωνισμός ήταν, εκτός των άλλων, και όρος για την παραπέρα ενίσχυση των νομιμοποιητικών μορφών «εθνών-κρατών» στο εσωτερικό. Ο συγγραφέας αναλύει σημαντικές προϋποθέσεις, πολιτισμικού κυρίως χαρακτήρα, για την ιμπεριαλιστική επέκταση όπως είναι η διάδοση και η αποδοχή των ιδεών του δαρβινισμού και του εξελικτισμού, αναφέρεται εκτενώς στη φιλελεύθερη και στη μαρξιστική αμφισβήτηση του ιμπεριαλισμού και φτάνει μέχρι τη σύγχρονη, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, εποχή του νεο-αποικισμού και νεο-ιμπεριαλισμού.

Το τρίτο κεφάλαιο του βιβλίου, με τίτλο «Χάρτης και έθνος», αναφέρεται στον ρόλο της χαρτογραφίας στην άσκηση χωρικού ελέγχου και επιβεβαίωσης (και παραπέρα ενίσχυσης) της εξουσίας των εθνών-κρατών, ενώ το τέταρτο κεφάλαιο, που τιτλοφορείται «Τοπίο και έθνος», αναδεικνύει τις σχέσεις μεταξύ τοπιογραφίας και ισχυροποίησης του εθνικού αισθήματος και των αντίστοιχων χωρικών/συμβολικών ταυτοτήτων, δίχως να περιορίζεται στην κλασική τοπιογραφία αλλά αναλύοντας και τον ρόλο των ηχοτοπίων και της κλασικής μουσικής.

Το πέμπτο κεφάλαιο, με τίτλο «Στοιχεία συγκρότησης του έθνους στον χώρο», πραγματεύεται τρία διαφορετικά (αλλά συχνά σχετιζόμενα μεταξύ τους) στοιχεία που οδηγούν στη στενή σχέση συγκεκριμένων εθνών με συγκεκριμένα χωρικά πλαίσια: τη θρησκεία, την εκπαίδευση και τον ρόλο του μύθου. Σχετικά με τη θρησκεία, η ανάλυση αφορά τον ρόλο τόσο της καθολικής όσο και της ορθόδοξης εκκλησίας στη διαμόρφωση του ευρωπαϊκού πολιτικού χώρου καθώς και τη σημασία που έχουν οι θρησκευτικές ιδέες στον χώρο-κοινωνικό αποκλεισμό του θρησκευτικά ή δογματικά διαφορετικού. Στη συνέχεια αναλύεται διεξοδικά ο κείριος ρόλος της εκπαίδευσης –τόσο ως προς τις μορφές όσο και ως προς το περιεχόμενο– στην ενίσχυση των ομογενοποιητικών διαδικασιών που είναι απαραίτητες για την ταύτιση συγκεκριμένων χωρικών ενοτήτων με συγκεκριμένα εθνικά/εθνοτικά φαντασιακά. Στο τελευταίο υποκεφάλαιο, ο συγγραφέας αναλύει το γεγονός ότι το εθνοτικό/εθνικό φαντασιακό και ο εθνικισμός χαρακτηρίζονται αναγκαστικά από ανορθολογικά στοιχεία, όπως είναι οι εθνικοί μύθοι. Η ανάλυση αυτή περιλαμβάνει τις σχέσεις του μύθου με τον εθνικό χώρο, τις σχέσεις των εθνικών μύθων με την ιστορική «αλήθεια» καθώς και τις ιδιαίτερες λειτουργίες των μεγαλοϊδεατικών μύθων στα Βαλκάνια.

Τα δύο τελευταία κεφάλαια του βιβλίου, που τιλοφορούνται αντίστοιχα «Μετανάστευση» και «Παγκοσμιοποίηση», μεταφέρουν τη συζήτηση στη σημερινή εποχή καθώς και στις μελλοντικές προοπτικές σχετικά με τους ραγδαίους χωρικούς, πολιτικούς, κοινωνικούς και πολιτισμικούς μετασχηματισμούς αναφορικά με τα έθνη-κράτη και τις εθνικές ταυτότητες. Τα φαινόμενα τόσο της μετανάστευσης όσο και της παγκοσμιοποίησης χαρακτηρίζονται από έντονη χωρική διάσταση, προκαλούν αμφισβητήσεις προηγούμενων «βεβαιοτήτων» σχετικά με τη συγκρότηση και τον ρόλο των εθνών-κρατών και, παράλληλα, οδηγούν σε αντιφατικά αποτελέσματα κυρίως όσον αφορά την ανάπτυξη νέων εθνικιστικών κινήματων και διαθέσεων. Στο σημείο αυτό θα μπορούσε να υπάρχει εκτενέστερη ανάλυση των φαινομένων συμπληρωματικότητας μεταξύ παγκοσμιοποιητικών διαδικασιών και συνειδητής καλλιέργειας ξενοφοβικών ή εθνικιστικών διαθέσεων στο εσωτερικό των κρατών· πολύ συχνά, οι τελευταίες καλλιεργούνται με στόχο την παγίωση ή την προώθηση πολιτικών προγραμμάτων που έχουν διττά και συσχετιζόμενα μεταξύ τους χαρακτηριστικά: νεοφιλελευθερισμός στην οικονομική πολιτική και κοινωνικός συντηρητισμός στη διαχείριση κοινωνικών ζητημάτων όπως είναι η μετανάστευση, η φτώχεια ή ο κοινωνικός αποκλεισμός.

Συμπερασματικά, το βιβλίο χαρακτηρίζεται από τρία βασικά πλεονεκτήμα-

τα τα οποία το καθιστούν μια εξαιρετικά πολύτιμη συμβολή στον τομέα της ιστορικής και πολιτισμικής γεωγραφίας της εθνικής συγκρότησης και του εθνικισμού στον ευρωπαϊκό χώρο. Το πρώτο σχετίζεται με την αναλυτική, λεπτομερή και διεισδυτική εφαρμογή μιας κριτικής, ριζοσπαστικής θεώρησης στην ανάλυση των τρόπων συγκρότησης των εθνών-κρατών στον ευρωπαϊκό χώρο, με ιδιαίτερη έμφαση στον ρόλο της πολιτικής, στρατιωτικής, θρησκευτικής, ιδεολογικής και πολιτισμικής εξουσίας. Το δεύτερο πλεονέκτημα έχει να κάνει με την τεκμηριωμένη ανάδειξη των τρόπων πολιτισμικής και πολιτικής κατασκευής των εθνών και των σχετιζόμενων με αυτά ταυτοτήτων από τους εθνικισμούς και από τα κρατικά μορφώματα που αντλούν τη νομιμοποίηση της άσκησης της εξουσίας τους από αυτούς. Το τρίτο, τέλος, αλλά εξίσου σημαντικό πλεονέκτημα, σχετίζεται με το καλογραμμένο, σαφές, εύληπτο και κατανοητό κείμενο, με τη διαύγεια των επιχειρημάτων καθώς και με τη συνοχή μεταξύ θεωρητικών θέσεων και ιστορικών και σύγχρονων παραδειγμάτων.

Να επισημάνουμε πάντως ότι, σε επόμενες εκδόσεις, ο χρηστικός χαρακτήρας του βιβλίου θα μπορούσε να ενισχυθεί σημαντικά με την προσθήκη ειδικών καταλόγων (indexes) ονομάτων και κυρίως όρων, εννοιών, φαινομένων και διαδικασιών.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΙΩΣΗΦΙΔΗΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, *Από το «Εγώ» στο «Εμείς». Εξωτερική Πολιτική στην Εποχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Παγκοσμιοποίησης*, πρόλογος Θ. Κουλουμπής, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2009, 144 σελ.

Πώς μεταλλάσσεται το εθνικό συμφέρον και τα μέσα επίτευξής του στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης; Ποια κράτη βρίσκονται πιο κοντά σε μια συμπληρωματική σχέση μεταξύ εθνικού και ευρωπαϊκού συμφέροντος; Πώς μπορεί το ευρωπαϊκό μοντέλο να βοηθήσει να λύσουμε τα παγκόσμια προβλήματα που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα σήμερα; Το βιβλίο του Αλέξανδρου Γιαννή προσπαθεί να δώσει απαντήσεις σε αυτά τα σημαντικά ερωτήματα.

Ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι το διεθνές σύστημα πρέπει να εξελιχθεί για να αντιμετωπίσει τα παγκόσμια προβλήματα, όπως οι περιβαλλοντικές και κλιματικές προκλήσεις, η ενεργειακή ασφάλεια, οι πανδημίες και η φτώχεια, η τρομοκρατία και το διεθνές έγκλημα. Συγκεκριμένα, βλέπει τη λύση